

ERDÉLY FEJLŐDÉSE, ARANYKORA ÉS HANYATLÁSA

A XVI. század második felére a középkori **magyar királyság három részre szakadt**. A három rész közül Erdély próbálta képviselni, őrizni a magyar államiság érdekeit, a Habsburg Birodalom és a Török Porta között lavírozva.

1. Az önállóság kezdete:

1541: a törökök elfoglalták Budát, de Erdélyt nem kebeleztek be.

- Évi 10.000 Ft adó fejében megtarthatta **részleges önállóságát**: belpolitikában önállóan rendelkezett, de külpolitikában egyeztetni kellett a Portával.
- 1566-ban megkapták az **önálló fejedelemsválasztás** jogát; az első fejedelem János Zsigmond lett.
A legnagyobb hatalmat Erdélyben a fejedelem képviseli: ő a **legnagyobb földbirtokos** és a **protestáns egyház feje** egy személyben. Döntéseit a **Fejedelmi Tanács** segítette.
- Rendszeres **országgyűlések**: tagjai a **magyar nemesek, székely lófők és szász patríciusok**.
- Legfontosabb az **1568-as tordai országgyűlés**: a **katolikus, a lutheránus, a kálvinista** és az **unitárius** hitűek vallásszabadságát biztosító országgyűlés Európában először hozott olyan határozatot, amely a vallásszabadság elemeit magába foglalta. Eszerint a prédikátorok szabadon terjesztik nézeteiket, a község olyan prédikátort tarthatott, amely megfelelt neki, senki sem bánthatták a prédikátorokat, vallásáért senkit sem érhet hátrányos megkülönböztetés, nem lehet senkit hitbéli tanításért fogságba vetni vagy elhurcolni. (Csak a négy bevett vallásra vonatkozott!)
- Erdély **központja Gyulafehérvár** volt.

2. Báthory István fejedelemsége (1571-86):

- Politikai célja volt, hogy **megtalálja az egyensúlyt a Porta és Bécs között**.
- **1576-ban lengyel királlyá választották**, így ereje jelentősen megnőtt.
- **Rendbe tette a kincstár ügyeit**: birtokvisszavételekkel pótolta a költségvetés hiányát. **Merkantilista** módon támogatta a kereskedelmet és az ipart.
- Merkantilizmus: a 16. században kialakult gazdaságfilozófia és gazdaságpolitika neve, amelyet Franciaországban XIV. Lajos francia király egyik legtehetségesebb szakminisztere, Jean-Baptiste Colbert dolgozott ki. (Néha colbertizmusként is említik.)
- A merkantilisták szerint egy ország gazdagsága exporttöbbletétől függ. Arra törekedtek, hogy a **nemesfémet – a pénz akkoriban még kizárólagos formáját – az országba vonzzák**, kiáramlását pedig megakadályozzák. Ennek hatására – elképzelésük szerint – megnő az árszínvonal és a termelés, viszont csökken a kamatok szintje, amik végső soron az iparosok profitjának emelkedését vonják maguk után.
- A merkantilista elvek megvalósításában az állam aktív szerepet vállalt. A külföldi árukat **védővámokkal** tartotta távol, a **hazai ipart kölcsönökkel támogatta**. Mindez **kedvezett a polgárság fejlődésének**.
- **Megerősítette Erdély helyzetét** és új politikai célokat helyezett kilátásba, mégpedig az **ország egyesítését Erdélyből kiindulva**. Ebben az ügyben azonban már nem tudott cselekedni, mert 1586-ban meghalt.

3. Báthory Zsigmond (1588-1602)

- Báthory István **gyengekezű** unokaöccseként került trónra.
- **Tanácsadója, Bocskai István** ösztönzésére **bekapcsolódott a törökellenes harcokba. (tizenöt éves háború, 1591-1606)** Seregei nagy győzelmet arattak a visszavonuló török csapatokon **1595-ban Gyurgyevónál**. A következő évben viszont fordulat következett. Elesett Eger és Kanizsa. A törökök ismételten megerősödtek és **1596-ban Mezőkeresztesnél** vereséget mértek a császári-erdélyi egyesült seregekre.
- Báthory Zsigmond uralkodása alatt **négyszer lemondott** és háromszor visszajött. Határozatlan magatartásával rengeteg ellenséget irányított Erdélyre, pl. Mihály vajda (Vitéz Mihály).

4. Bocskai István és a hajdúk lázadása (1604-1606):

a) A Bocskai-felkelés okai

- Az elhúzódó **háborúskodás**, a **zsoldosok féktelen garázdálkodása** teljesen kimerítették Erdélyt. (pl. Basta György szekere)
- A Habsburg udvar különböző okokból koholt vádak alapján **felsőszéki pereket** indított a magyar és erdélyi birtokosok ellen. A perbefogottakat fő- és jószágvesztésre ítélték, hogy elkobzott birtokaikkal pótolják az állam hiányát.
- Nagy felháborodást váltottak ki a **protestánsüldözések**.

b) A felkelés eseménytörténete

- Koholt vádak alapján támadás érte Erdély és a Partium leghatalmasabb urát, Bocskai Istvánt is, viszont ő nem hódolt be, hanem **ellenállt**.
- Amikor Belgiojoso gróf ostromolni kezdte bihari várát, **Bocskai megnyerte magának a hajdúkat** és fegyverrel válaszolt. 2-3.000 fős seregével Bocskai győzelmet aratott a császáriakon **Diószeg** és **Álmosd** mellett is.
- **1604-re már a Felvidék nagy részét ellenőrizte**, beleértve Kassát is.
- **1605-ben megszerezte Erdélyt** is török segítséggel. Ezután kiterjesztette hatalmát a **Dunántúlra** is.
- **1605-ben a szerencsi országgyűlés Magyarország fejedelmévé választotta**. A török szultán arannyal és drágakővel kirakott koronát küldött neki, de ő ezt nem fogadta el, ugyanis nem akarta a Magyar Királyságot török védnökség alá helyezni. **Célja csak a magyar rendi jogok védelme volt** Béccsel szemben. A török szövetséget ugyan elfogadta, de ezt mindig ideiglenesnek tekintette.

c) A bécsi béke

- Az újabb győzelmek és a diplomáciai nyomás hatására az udvar békét ajánlott Bocskainak. **1606-ban megkötötték a bécsi békét, mely lezárta a felkelést.**
 - ⇒ megegyeztek, hogy a felkelők teljes **amnesztiát** kapnak,
 - ⇒ megállapodtak a **törvénytelen perek lezárásában**.
 - ⇒ **Vallásszabadságot** biztosítottak a protestánsoknak (a mezővárosok és a falvak kivételével, mert ezek a földesurak tulajdonában voltak (~1555 augsburgi vallásbéke „akié a föld, azé a vallás”).
 - ⇒ **Megerősítették a rendi alkotmányt**, az ország élére **újából nádort választottak**.
 - ⇒ Bécs elismerte az **önálló Erdélyt**.

⇒ Bocskai letelepítette a hajdúkat és kollektív kiváltságokat adott nekik. (katonai szolgálat fejében teljes adómentesség).

- Még ebben az évben (1606) sor került a 15 éves háborút lezáró **zsitvatoroki békére**, melyet Bécs kötött a Portával. **Status quo** alapján rendezték a vitás területi kérdéseket. Bécs 20.000 forintos egyszeri ajándékot adott a szultánnak, cserébe az lemondott Bécs ostromáról.

5. Átmeneti zűrzavar kora (1606-1613)

- 1606-ban meghalt Bocskai István, az erdélyi rendek **Rákóczi Zsigmondot (1606-08)** választották fejedelemnek.
- Tőle, a kiváltságaikért felkelt hajdúk segítségével, 1608-ban Báthory István unokaöccse, a 18 éves **Báthory Gábor (1608-13)** szerezte meg a hatalmat. Ő havasalföldi hadjáratával kivívta a Porta ellenszenvét és az ellene fellázadt hajdúk megölték.
- Halála után a rendek **Bethlen Gábort (1613-29)** választották fejedelemnek.

6. Bethlen Gábort fejedelemsége (1613-29): a Tündéerkert

- Ez az időszak új fejezetet nyitott Erdély történelmében. **Bethlen korának egyik legnagyobb politikusa** volt. Minden eszközt felhasznált hogy felvirágoztassa Erdélyt, ugyanis távoli **céljai közé tartozott az ország egyesítése Erdélyből kiindulva**.
- Tudta, hogy a török még jelentős erőt képvisel, ezért törekedett a **jó kapcsolatra a Portával**. Uralkodása **nyugalmat és jólétet teremtett** Erdélyben.
- Bethlen a Báthorytól örökölt káoszban **erős kézzel rövid idő alatt rendet teremtett**. Sok hanyag **tisztviselőt leváltott**, a többit pedig rendszeresen **ellenőrizte**. Az érdemtelenül eladományozott **birtokokat visszavette**, ezzel jelentősen megnövelte saját befolyását.
- A nagyobb mennyiségben kivitelre kerülő árucikkekre **monopóliumot** vetett ki (**higany, méz, viasz, szarvasmarha**) Ezekből a gazdasági intézkedésekből a fejedelemnek és a népnek is jelentős haszna származott.
- Figyelmet fordított az **ipar fejlesztésére** is. A rendkívüli hadi szükségleteket a céhek nem tudták ellátni, ezért gyakran bízott meg **céhen kívülieket is termeléssel**. **Külföldi iparosokat** hívott be az országba (pl.: morva **anabaptisták**). Az erdélyi bányák fejlesztésére a **Felvidékről bányászokat hívott**. Gazdasági tevékenysége miatt Erdély **bevételei hallatlanul** megnöttek, elérték az 500.000 forintot, amiből jutott pénz az **állandó hadsereg fenntartására**. Katonái rendszeres **zsoldot** kaptak, a **várat** **állandóan javították, karbantartották**.
- Bethlen **háttérbe szorította a rendeket**, megerősítette a fejedelmi hatalmat. Elsősorban a **hadsereg**re és a **fejedelmi birtokokra támaszkodott**. Továbbra is megmaradtak a kormányzás állami szervei (Fejedelmi Tanács, országgyűlés, Kamara, Kincstartóság, vármegyék, székek, városok), de ezek alig korlátozták a fejedelmi hatalmat. A **közigazgatás minden szála a fejedelem kezében összpontosult**. Bethlen **korlátlan hatalmát** az tette lehetővé, hogy az erdélyi birtokosok a fejedelmi birtokok árnyékában éltek, viszonylag szegények voltak, nem tellett nekik familiárisokra, bandériumra.
- Bethlen **támogatta a társadalom középrétegét**. **Védelmezte a jobbágyokat, a mezővárosoknak kiváltságokat adott**.

- Erdély uralkodása alatt élte fénykorát. **Befolyásos tényező lett az európai politikai életben is. 1618-ban bekapcsolódott a harmincéves háborúba (1618-48).** Csatlakozott Pfalzi Frigyes cseh királyhoz és a vele szövetséges osztrák rendekhez. Majd a Porta engedélyével **1619-ben megindult Felső-Magyarország felé. Elfoglalta Kassát is, majd 1620-ban a besztercebányai országgyűlésen a magyar rendek királynak választották.** Megnyílt az út az ország egyesítésére. **Ő mégsem koronáztatta meg magát,** ingatagnak tartotta helyzetét. A katonai sikerek ellenére **1621-ben megkötötte a nikolsbugi békét II. Ferdinánddal. Visszaadta foglalásai jelentős részét,** viszont élete végéig **megkapott hét vármegyét** (Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod, Abaúj), valamint **megkapta a birodalmi hercegi címet.** Még kétszer csatlakozott be a háborúba, de nem ért el jelentősebb eredményeket.
- **Pártolta a tudományokat és a művészeteket.** A tehetséges jobbágyifjaknak biztosította a külföldi továbbtanulást. **Gyulafehérváron protestáns főiskolát alapított,** gazdag **könyvtárat** hozott létre. Megpróbálta visszaszerezni a töröktől a Corvinákat is.

7. I. Rákóczi György lett. (1630-48).

- Ő követte a Bethlen által létrehozott utat. Hasonlóan **jó képességű politikus** volt, mint elődje, bár sokkal konzervatívabb és céltudatosabb.
- A belső hatalom megszilárdítása végett **növelte a fejedelmi birtokokat.**
- Ő is **bekapcsolódott a harmincéves háborúba.** 1643-ban szövetséges a svédekkel és megindult a Felvidéken. **Jelentős katonai sikereket ért el.** Lehetősége lett volna végső csapást mérni a Habsburgokra, de a **Porta visszahívta.**
- **1645-ben megkötötte a linzi békét.** Ez **kiterjesztette a vallásszabadságot a mezővárosok és a falvak lakosságára is.** Ő is megkapta az előbb említett **hét megyét,** sőt, a Szabolcs és Szatmár megyéket örökíthette is. 1648-ban halt meg, fiára a lengyel trón megszerzését bízta.

8. Erdély hanyatlása

a) I. Rákóczi György utóda fia, II. Rákóczi György lett (1648-60).

- Trónra léptekor **megváltoztak az európai viszonyok.** Véget ért a harmincéves háború és a Porta is megerősödött.
- Hiányzott belőle apja megfontoltsága. **1657-ben a svédekkel szövetségesen betört Lengyelországba.**
- A szultán, aki **határozottan megtiltotta a támadást, ellene küldte a krími tatárokat,** akik elfogták az egész sereget és feldúlták Erdélyt. A fejedelem életét vesztette a török ellen vívott harcokban.
- 1660-ban elesett Nagyvárad és **a törökök megszervezték az újabb magyarországi vilajetet, Erdély elvesztette viszonylagos önállóságát.**

b) Apafi Mihály (1661-90)

- A tatár támadás után **Erdély menthetetlenül hanyatlásnak indult.** Uralkodása alatt tovább nőtt a Portától való függés.
- Jó politikus volt. Mindig megtalálta az utat a Porta és Bécs között.
- **Viszonylagos nyugalmat teremtett Erdélyben.**